

INSTITUTIONSFÖRTROENDE ÄR EN SAMHÄLLSBYGGARE

Få saker är så centrala inom samhällsvetenskapen som att mäta och analysera förtroende – både horisontellt förtroende, tillit människor emellan, och vertikalt förtroende, människors tilltro till ett samhälles institutioner. Förtroende är centralt eftersom samhällen byggs på tilltro - mellan människor och mellan människan och de institutioner hon skapat. Utan förtroende uppstår inga gemenskaper och inga utbyten. Civiliserade samhällen krakelerar när förtroendet brister. Utan förtroende vågar vi inte gå i parken, spara pengar på banken, lämna barnen på dagis eller äta mat på krogen. Utan förtroende skulle ringmurar fortfarande omgärda många städer precis som i gamla ondare tider. Och de flesta skulle gå omkring beväpnade och ofta snegla oroligt över axeln som i vilda västern på 1800-talet. Förtroende är hårdvaluta i varje samhälle. Det minskar inte bara våld och behovet av vapen. Det gör all verksamhet mer effektiv och mindre kostsam. Och det spar tid. Högt förtroende sänker alla transaktionskostnader. I ett samhälle som utmärks av högt förtroende går det mesta smidigare, oftast snabbare och till lägre kostnad. Det som skall göras kan göras med ett minimum av skyddsåtgärder och återförsäkringar. Dörrarna behöver inte alltid låsas och det behövs färre advokater.

Dessa teoretiska insikter hade vi inte helt klara för oss när SOM-institutet startade sina mätningar 1986. Men vi var trots det framsynta nog att inkludera en serie frågor som gällde svenska folkets förtroende för hur ett antal institutioner skötte sitt arbete. Det var Lennart Weibull som i anslutning till en analys av mediers trovärdighet avrapporterade de första resultaten i SOM-institutets premiärbok som publicerades 1987. Seymour Martin Lipsets och William Schneiders bok *The Confidence Gap* från 1983 var en viktig inspirationskälla och förebild. Sedan dess har mätningarna av institutionsförtroende blivit ett stående inslag i SOM:s nationella undersökningar – ett inslag som långsamt utvidgats. Erfarenheterna från förtroendemätningarna har bidragit till att frågor om förtroende även inkluderats på andra frågeområden.

Utgångspunkten för mätningarna var redan från starten långsiktighet. Det gällde inte bara att studera institutionsförtroendet enskilda år utan att följa det under längre tid. Ett särskilt intresse var att undersöka hur förändringar i samhället, som exempelvis regeringsskiftet eller framväxten av nya typer av medier påverkar allmänhetens förtroende för olika samhällsinstitutioner. Det krävde i sin tur att antalet undersökta institutioner blev fler. De första åren mättes förtroendet för 11 institutioner, sedan början av 2000-talet omfattar mätningen 21 institutioner. Mätserien kompletterades dessutom med regelbundna studier av mellanmännisklig tillit, förtroende för olika yrkesgrupper och för olika typer av medier.

De första åren deltog först Britt Börjesson (1990) och sedan Maria Elliott (1991-1995) i analysarbetet och avrapporteringen av förtroendemätningarna. Men sedan 1996 har Sören Holmberg och Lennart Weibull haft huvudansvaret för att utveckla och skriva om SOM-institutets långa tidsserie kring institutionsförtroende i Sverige. På de följande sidorna återfinns resultatet – ett urval av kapitel kring institutionsförtroende publicerade i de nationella SOM-böckerna 1987-2019.¹

Det ligger i sakens natur att mycket av det som redovisas i de årliga mätningarna är detsamma och repetitivt. Vissa analyser återfinns alltid. Trender följs och diskuteras varje år. Institutionsförtroendet spåras i olika sociala och politiska grupper. Interna förtroendesamband kartläggs i dimensionsanalyser. Men mycket är också nytt och utvecklande. I grova drag finns det två typer av fördjupningar. I den ena har vi försökt förstå grunden för institutionsförtroende. Vi har specialgranskat berördhetens betydelse och analyserat brukarrelationer, liksom vi undersökt mediebevakningens betydelse och kopplingen mellan institutions- och yrkesgruppsförtroende. Sambandet mellan mellanmännisklig tillit och institutionsförtroende har ingående analyserats, likaså har ett mått på generaliserat institutionsförtroende (Gif) lanserats, som avser en distinktion mellan institutioner som främst representerar ett allmänintresse (AI-institutioner) och andra institutioner som i första hand företräder särintressen (SI-institutioner).

En annan typ av fördjupning har omfattat analyser av hur institutionsförtroendet påverkas av olika slag av omvärldsförändringar. Det har bland annat gällt valåreffe-
fekter, där vi identifierat elektorala cykler hos institutionsförtroendet, betydelsen av regeringsskiften samt påverkan från ekonomiska kriser och organisations- och policyförändringar. De senaste åren har vi haft fokus på det vi kallat haloeffekten av de politiska valen. Med det menas att mycket starka valårseffekten inte bara stärker förtroendet för politikens institutioner utan också – men i svagare grad – förtroendet för alla samhällsinstitutioner. Det har senast belagts i mätningen 2018. De demokratiska valen i Sverige bidrar positivt till att stärka förtroendet för samhällets institutioner, främst de politiska, men också i begränsad mån övriga samhällsinstitutioner.

När vi betraktar den långsiktiga utvecklingen kan vi konstatera att samhällsförtroendet i Sverige inte stärkts under de gångna trettio åren. Det har tvärtom försvagats något. Det kan noteras att de allra största nedgångarna inträffade i början av 1990-

---

¹ År 2017 års nationella bok från SOM-institutet (Andersson, U, Carlander, A, Lindgren, E, Oskarson, M: Sprickor i fasaden. SOM-institutet, Göteborgs universitet) publicerades inte något separat kapitel om institutionsförtroende. Däremot redovisades resultaten för institutionsförtroende i bokens introduktionskapitel (Andersson, U, Carlander, A, Lindgren, E, Oskarson, M: Sprickor i fasaden, sidorna 24-25).

talet, under den så kallade bankkrisen. Bankerna tappade under några få år 50 procentenheter i förtroende, men det förekom även betydande nedgångar för regeringen, riksdagen, sjukvården och storföretagen. Dessa nedgångar har sedan inte tagits igen. Den svenska problemlösningen i början av 1990-talet fick långsiktiga konsekvenser. Det bekräftar erfarenheten att det är lättare att fördärva än att förvärva förtroende. I ett kortare perspektiv från millennieskiftet år 2000 ser det bättre ut. Förtroendet har visserligen gått ner för hälften av institutionerna, men det är en uppgång för övriga. I båda fallen är dock förändringarna små.

Utöver de 21 samhällsinstitutioner som varit bottenplattan i mätningarna under de senaste åren har vi även enskilda år prövat att lägga in andra typer av institutioner, verksamheter och grupper i en anslutande följdfråga. Vid några tillfällen har vi således mätt förtroendet för staten. Andra exempel är olika statliga myndigheter, ideella organisationer och särskilda yrkesgrupper.

* * *

Mellan 1997 och 2013 var Sören Holmberg och Lennart Weibull dessutom ansvariga för den så kallade Förtroendebarmetern (www.medicakademien.se). Det är en årlig mätserie av förtroendet för institutioner och organisationer som genomförs av Medicakademien i Göteborg. Till skillnad från SOM-undersökningarna har den gjorts genom telefonintervjuer och senare genom en webbenkät, vilket möjliggjort en metodfördjupning i fråga om betydelsen av datainsamlingsmetoden. Medicakademins förtroendemätningar har fortsatt under ledning av Henrik Oscarsson, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet och Toivo Sjören, Sifo.

* * *

Våra teoretiska inspiratörer har varit många genom åren och kommer från mycket olika håll. Det är statsvetare som Pippa Norris, Robert Putnam, Bo Rothstein och William Schneider, sociologer som Seymour Martin Lipset, Ola Listhaug, Niklas Luhmann och Barbara Misztal, ekonomer som Roger Mayer och Günther Stahl samt en filosof som Sissela Bok. Vi har även teoretiskt och empiriskt kunnat bygga vidare på viktiga arbeten av svenska kollegor inom ämnesområdet som sociologerna Peter Arvidsson och Torsten Österman, medievetarna Britt Börjesson, Maria Elliot och Ulrika Andersson, statsvetaren Ylva Norén Bretzer och historikern Lars Trägårdh.

Göteborg i december 2019
Sören Holmberg och Lennart Weibull